

עגנון חולם

שלוש שנים מחייה הקדישה ד"ר דבורה שריבובים, מי שהיתה הפסיכולוגית הקלינית הראשית של ביה"ח הפסיכיאטרי 'שלוותה', לחקר החלומות ביצירותיו של ש"י עגנון • עגנון גם החזיר לה חלק מילדותה וסייע לה בטיפול עם כמה ממטופליה • הספר 'פשר החלומות ביצירותיו של ש"י עגנון' - יוצא עכשיו לאור

שושנה חן

לרגעים, במהלך שיחתנו, נראית לי ד"ר דבורה שריבובים, כאילו יצאה מתוך אחד מסיפורי ש"י עגנון. נמצאת ולא נמצאת איתי, מגלה טפח ומכסה טפחיים. ואולי היא גלגול של טוני מ'פנים אחרות', או שמא התגלמות של שירה, אחת הגיבורות הנערצות עליה ביותר.

שלוש שנים מחייה הקדישה מי שהיתה הפסיכולוגית הקלינית הראשית של בית החולים הפסיכיאטרי 'שלוותה' לחקר 'פשר החלומות ביצירותיו של ש"י עגנון', שיצא עתה בהוצאת 'פפירוס' של אוניברסיטת ת"א. מה לפסיכולוגית קלינית מצליחה ולפרשנות חלומות של גיבורים ספרותיים - הספר הוא פרי שתי אהבותיה של

שריבובים - הספרות והפסיכולוגיה.

דבורה שריבובים: "בין כל הניסיונות להגיע לבני אדם מתוך לשיטת הפסיכואנליזה, קיימת גם הספרות, ככלי המאפשר להגיע לרובדים בעייתיים של המטופל. וזאת, באמצעות הפעלת אנשים בכתיבה ובקריאה, כשיטה להתקרבות אל עצמך".

מנפרד הרבסט, כ'שירה' של עגנון, מאבד את שירה בשלב מסוים, והיא נשארת רק בראשו, וכל הימים הוא מחפש אותה. מסתובב ברחובות ירושלים ומוצא עצמו מול דלתה הסגורה. זה מצב שהרבה מטופלים חווים אותו. אובדן אהבה מכל סיבה שהיא. בין אם מדובר בפרידה מוסכמת, שכואבת כמו כל פרידה, בעיבה או במוות. אנשים שנפרדים אינם מודעים מראש עד כמה זה יהיה קשה".

■ ■ ■

צמרות העצים בשדרה הסמוכה לדירתה הקטנה

והמטופחת במרכז תל-אביב נראות מבקד לחלונות. רעש של תנועה תוססת בצהרי יום חורף מהמרפסת. הקירות מכוסים יצירות אמנות. ניחוחות של מקומות אחרים, מרוחקים, עולים מהשיחה.

"גודלתי כלודו". עליתי בגיל שמונה, במלחמה העולמית. אבא היה בן למשפחה עניפה בת תשעה אחים ואחיות. התגוררנו באחוזה, שרכש אחד היורשים המבוגרים והאמידים בפאתי העיר, שם היה לו בית חרושת גדול לגרביימשי, שאבא ניהל. בט"ו כשנבט ובל"ג בעומר, אני זוכרת, כל הגימנסיה העברית כלודו, שמנתה כמה מאות תלמידות, היתה מגיעה לאחוזה. ליום אחד הפכה החורשה ליער, שבו נלחמו גיבורי בריכוכא ברומאים, והבנות תקפו את הרומאים בחצים ובקשתות. ובין העצים, על משטח רשא רחבי-ידיים, עמדה אמא ומוגה לכולנו מיץ לימון מתוך רליים גדולים עשויים אמאיל לבן.

מיר עם כניסת הגרמנים לעיר הסינון את אבא למפקדה הגרמנית, בחדר עם הוועד היהודי ציוני - משימה אנשים, ביניהם יצחק גרינבוים, משה סנה, לפני שהצביצו, רצו לקבל החלטה משותפת מה לעשות. אחרי דיונים ארוכים וזיכרון מועדים, נפלה ההכרעה, שכל אחד יעשה כיכולתו וכמשתנתו. אבא ברח באותו לילה לוורשה.

מאותו רגע אמא נתקפה רוח תוהו. היא החליטה לקחת את שתי הבנות, אותי ואת אחותי המשוגעת ממני בחמש שנים, ולברוח. היו שמועות שבעד כסף אפשר לקנות נדירות מקצין גרמני. תמורת הן יתקן סידור לנו נדירות ופספורטים.

אמא מכרה מה שאפשר. לקחה רק סכום כסף מבהיק ביפו ואת אלבום התמונות המשפחתי הגדול, בדרך כריכת-עור אדומה, מקושט בפינוטיו בריקועי תחשיט. אלה שני הדברים היחידים, שיש לי עד היום מן הבית השוא. אחרי-כך לקחה אותנו בכרכרה ונסענו להיפרד מסבא וסבתא, שגרו בפברק מרחוק. היה ברור, שלא אף פעם לא התגברה על הפרידה הזו. הגענו לארץ בעיצומה של המלחמה. מצד אחד, זה היה אושר עילאי, היינו כולנו יחד. אבל היה כאב. תמיד חיינו בשני מסלולים. והתאהבנו בארץ ובשמש. התאהבנו מהר, אולי מהר מדי. היה צורך להיפרד מתרבות הקורט, להיות ישראלים, ומחר, לכן, אף פעם לא להירפא באמת מכאב הפרידה. ללכת עם עצב עמוק ותחושת אכזרה נוראה, שאנחנו ניצלו, והם כולם נכחדו.

40 שנה לא יכלה רבורה להתמודד עם החומרים האלו. עד שחורה לפולין, ברוק לפני עשר שנים, במשפחה היהודית הראשונה שהגיעו מישראל. נסעה אל ביתה בלודז', אל האחיות, שהפכה למשרד שיהיה בקרוב לסוכת מרכז רפואי. וכתבה את חזיונותיה שלובים בניסיונותיה הרפואיים בספרה הראשון, 'מציאות אחרת'. הספר גרש סיפורים של פצינטיים. כשיהיה שבינו היא מתחמקת מניסיונותיה לדלות סיפורים וחזיונות מעברתה בפסיכולוגיה, אפילו היו מטופליה עלומים ומסוּס־שייחורו. יש אולי רגע, שגם הפסיכולוג הקליני עיף מסיפורים של החיים, ואז הוא אולי בורח אל הספרות.

הגענו לישראל ביוני 1940. בראשון לספטמבר, כשנכנסתי לבית-הספר, כבר ידעתי עברית. רציתי להיות ישראלית. הכרתי את הפולניות שבי. אפילו את השפה הפולנית, שהיום שבה אליי, שכחתי או. היינו עולים חדשים, ואמא ריברה אליי פולנית, ומישהו ברחוב תמיד היה יכול להתערב ולומר, 'עברי, דבר עברית'. הצו היה קטגורי. לאבא את זהותו. אחר כך באו המרוקאים וכל העלויות האחרות, וטענו שלקחו להם את זהותם, אבל לנו עשו את זה קודם. במקרה אולי זה היה צורך פונקציונלי להסתגלות של חברה, שהיא סירייתית. אבל כשאדם מחשי את מקורו, הוא הופך למשורר חסר.

אני זוכרת נסיעה אחת שלי כילדה עם אמא באוטובוס. אמא ירדה לפניי, אני המשכתי, כי הייתי צריכה לרדת שתי תחנות מאוחר יותר. ופתאום אמא נזכרה ששכחה לומר לי משהו, והיא רצה אחרי האוטובוס, וצעקה לי בפולנית, 'דבורה רצתה להיקבר מבושה'.

למרה בבית-ספר 'גרץ', המשיכה בנימניה הרצליה. נרו בדיוננו פנינת קרדיטית ראו, שדרות כן-גוריון היום. אבא, כמו הרבה עולי פולין בכלל, יוצאי לודז' כפרס, פתח עסק לטקסטיל בדרום תל-אביב. והתערות כארץ והאצה מאוד דרך תנועת הנוער. הייתי במחנות-העולים. אחר כך כמה שנים בקיבוץ מנרה. תרבות של אז היתה לתנועת-הנוער מעורבות מאוד חזקה. בתנועת-הנוער גם הכירה את בעלה לשעבר, אבי שלוש ילדיה, דוד שריבויים.

התחילה ללמוד באוניברסיטת תל-אביב, כשבנותיה היו בנות ארבע ושנתיים, ומורכב בתקופת חיתוליהם ופוסט-צע. כשסיימה את הניאיי, כבר היו לה שלושה. אני לא זקוקה להרבה שנה, היא אומרת.

למרה ספרות ופסיכולוגיה. המשיכה ללימודי מאסטר בפסיכולוגיה. אחר-כך ערכה הפסקה בלימודים והתחילה לעבוד בשלוחות.

אני פרט שאוהב 'לפרח', היא צוחקת. אשה קטנה, צנומה, עיניים קטנות בורקות, שיער חלק שטני מסופר בתספורת קצרה, הליוך צעיר. במשך השנים, כתבה פעם על עצמה, 'השתי יותר ויותר במלכוד בו אנו, אנשים שהמקצוע שלנו מעמיד אותם בפנייה מתמדת עם הסבל האנושי - כלואים שלא בטובתם. רופאים, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים. אנתנו נמצאים שם כדי לעזור, אך כדי לעזור חייבים להתחנן נגד הכאב והצער של הוולת. אולי כך זה צריך להיות, ורק כך אנו יכולים להיות לעזר. אלא שגם בואת אינני בטוחה יותר. כי אולי אפשר לעזור רק כשנחנים משהו באמת, ולא נשארים מרוחקים מן הצד'.

את הדוקטורט עשתה בספרות, על ענגנו. עבודתה היא הבסיס לספר שהוציאה.

התחלתי לקרוא את ענגנו כבר כשעברתי

כפסיכולוגית. ספרות היתה תמיד תחום שריתק אותי. גיליתי שיצירות ענגנו משפיעות בחלומות. בעמוד השני של 'סיפור פוסט', למשל, אחת המפורסמות ביצירותי, כבר יש חלום. מכיוון שהייתי פסיכולוגית, חלום הוא כלי חשוב ומרתק של עבודה. התחלתי לחשוב לעם יש כל-כך הרבה חלומות בענגנו.

היא מתפעלת מהירע הפסיכולוגי והנהגה של הסופר, שבו כל הסופרים הגדולים יודעים פסיכולוגיה 'מהבטן'.

גיבורי ענגנו הפכו לחלק מחיי. כל מה שמצאתי בעיירתו שיבוש - בשמה הספרותית בוצאץ' - זהה כל-כך דומה למה שהכרתי, למרות שענגנו בא מעיריה גליצאית קטנה, ואני מעיר גדולה במרכז פולין. הקרבה שלי לענגנו היא בגלל אותו שטונה שנים ראשונות של חיי.

לא במקרה הסיפור האהוב ביותר עליה הוא 'אורח נטה ללון', שבו שכ הסופר ומתוודע אל עיירתו החרבה אחרי מלחמת העולם הראשונה.

המפגש עם ענגנו חדר את היכרונות משם ונתן להם לגיטימציה ואהבה, אחרי הרבה שנים שאסור היה לאהוב אותם. א-אפשר היה להיות במחנות העולים, בקיבוץ עם כל הסוציאליזם ודחיות הגלות - ולאחוב את לודז'. ענגנו נתן לי לגיטימציה לחזור לשם, להבין שזה שלי, שורשי הילדות שלי.

חלק מהפצינטיים שלי הם אנשים שנדרשו להמון הרחקות, רברים שבשעתם נחשבו כסימן להסתגלות הטובה. כמו כל הרחקה מסיבת מדי, זה

היא מרתקת לדיוק של ענגנו. לא רק ההבעה המילולית, עליה הרבו לדבר, אלא הריוק הפסיכולוגי. אני יודעת מעבודתי, שאשה שנתגשת מורידה עשרה ק"ג, גם אם כל החיים לא הצליחה להוריד בראשונה אפילו גרם אחד. יש משהו כמה שאנמר וזוהי לבשר אחר. הפרידה קשה, גם אם רוצים להיפרד. בסיפור 'פנים אחרות', שסובב סביב גירושיו מיכאל הרטמן וטוני, אחר התאוריות המדויקים ביותר של ענגנו הוא איד מתחיל הרטמן לגלות פנים חדשות בטוני. ענגנו חזר המון פעמים לזה, כמה היא דוח ומקומטת. כמו אחרי ניתוח. מרגיש את הוונג, כאילו הוא יודע שכן זה קורה.

ענגנו לא אהב את הפסיכולוגיה המודרנית, כפי שגם כתב במפורש בספריו. היתה לו משאלת-לב, שבאה לידי ביטוי בכתביו ובשיחותיו, לפסח על התרבות החילונית ולינוק מן המקורות היהודיים בלבד. עד כמה הכיר את הפסיכולוגיה המודרנית? הרבה. כשם שבמפעל ידע המון מתרבות לא יודורית. חי 12 שנה בגרמניה. יש סיפורים שלו, שבורד מהם שהוא יודע מה קורה בעולם. דומן כמו 'סירה' מצביע על ידע שלו לגבי מה שקרה באוניברסיטה העברית, גם בעלייה הגרמנית על קשיי הקליטה שלה.

שריבויים לא הכירה אישית את ענגנו. פה ושם יצא לה לשימוע מהרצאותיו. הגיעתי אליו מאוחר. קראתי אותו ואהבה תמיד. עם זאת לא נעלם ממני, כי מורכב קודם כל במרס ספרותי.

מרבח להרצות. לא פעם על השילוב בין

„מנפרד הרבסט ב'סירה' מאבד אותה, וכל הימים מחפש אותה. זה מצב שהרבה מטופלים חווים אותו, אובדן אהבה מכל סיבה שהיא. אנשים שנפרדים אינם מודעים מראש עד כמה זה יהיה קשה"

ש"י ענגנו. הבנה פסיכולוגית מדהימה

„אמא מכרה מה שאפשר. לקחה רק סכום כסף ואלבום תמונות משפחתי. אחר-כך לקחה אותנו בכרכרה ונסענו להיפרד מסבא וסבתא. היה ברור, במובן מסוים, שאנחנו מפקירים אותם. היא אף פעם לא התגברה על הפרידה הזו"

פסיכולוגיה לספרות, ולא רק בענגנו.

■ ■ ■

- למי מיועד הספר?
- לאהובי ענגנו, ויש רבים כאלו. וגם לפסיכולוגים.
- ולמה בכל זאת, אשה שעוסקת בפסיכולוגיה ברימה מעמיקה יש לה צורך גם בספרות?
אני לא המצאתי זאת. פרויד ניתח יצירות ספרותיות וסופרים, כי חשב שהזמר מרתק מכחינת היכולת ללמוד על טבע האדם. הוא נתן לסופרים המון כבוד בדיעה, שהם מבינים בטבע האדם לא פחות מהפסיכולוגים.

יש בספרות משהו, שנותן ללכת עם הדברים יותר מאשר בחיים. למשל, רצח. ספרות מאפשרת לנו ללכת עם עצמנו יותר רחוק. יש משהו כעבודה הקלינית, שמאוד קשור למציאות. לאנשים מסוימים יש צורך לברוח. וזו דרך טובה. יש משהו שמאפשר לשקוע בדמיון להתרחק מהמציאות, קודם כל של עצמי, אבל גם של המטופלים.

הישיבה של פסיכולוג ומטופל - יש בה משהו ריאלי. אנשים יושבים, ודווח סיפורי מפריד ביניהם. וגם כותבים יחד ספר. קודם כל של המטופל, אבל גם של המטפל. עם כל מטפל, משתנה הספר. המטופל אומר בתחילה, 'לא זוכר את הילדות'. הליקס שלמים, לא מידר עליהם. יש הרחקות. עם הטיפול הדברים חוזרים. במקום ספר רק ולא מעניין, הספר מתפתח, האיש הופך ליותר מעניין לעצמו וגם לאחרים. ■

גרם לצמצום ודלדול האישיות. יש דברים שחייבים להרחיק, לא את כל חזיונות חיינו אנתנו יכולים לשאת במודעות. יחד עם זאת, אם יש משהו שאני היום רגישה לו, הוא כאשר אני שומעת שיש עלייה חדשה, שצריכה לעבור תהליך מהיר מדי של הסתגלות. אני יודעת שיש מחיר כבר, שיש עלייה וכל אדם כאופן אישי ישלמו עבורו.

■ ■ ■

גם בטיפול במטופליה השתמשה לא פעם בסיפורי ענגנו. למשל ב'סירה', הרומן שבו מתאר ענגנו את מנפרד הרבסט מעביר את חייו בשני מסלולים - ממשיך במשפחתו, בחייו המקצועיים כפרופ' באוניברסיטה, אבל במישור השני הוא מחפש את סירה, ואינו מוצא.

הסיפור פורסם עליידי אמונה ירון, בתו של ענגנו. ענגנו עצמו הסאיר לו שני סיומים. על-פי הסיום הראשון, מנפרד מגלה את סירה, שהפכה לאחות בבית מצורעים, וזאת הולך אחריה. על-פי הסיום השני, הוא ממשיך לחפש אותה עד עצם היום הזה.

אמונה ירון החליטה לבחור בסיום השני. קרה לי לא פעם, שהשתמשתי בסיפור וסיפרתי אותו למטופל, שהיה במצב של מנפרד הרבסט. יש לפעמים הקלה גדולה, כאשר ממשיך להרחיק, להעביר רגשות לרמות ספרותיות. לפעמים השימוש בחומר מהר מאוד יעיל. אפשר להתקשר למצוקה ברמה פחות כבדת.

■ ■ ■

את הדוקטורט עשתה בספרות, על ענגנו. עבודתה היא הבסיס לספר שהוציאה. התחלתי לקרוא את ענגנו כבר כשעברתי